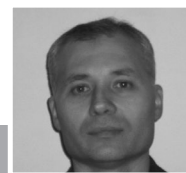

Babus Antal

Ecsetvonások egy „szakképzetlen könyvtáros” arcképéhez

Vekerdi Lászlóról

Babus Antal
(1960, Gyöngyös) irodalom-
történész, az MTA Kézirat-
tárának osztályvezetője,
Cs. Szabó László-díjas

„Van nekem egy fiatal orvosbarátom, akinek a tudásszomjához hasonlót ebben az életben nem láttam. Amikor tizenkét-tizenhárom éve megismertem, épp otthagya az erdészeti főiskolát s az orvoskarra iratkozott át. Jártassága a felsőbb matematikában [...] már akkor is elképesztett. Később debreceni hírek arról szóltak, hogy izotópokkal kísérletezik (ami ma divat, de akkor új dolog volt) az egyik vegyészeti intézetben. Amikor újra találkoztam vele, belgyógyászati tanársegéd volt. Egyik öreg főorvos ismerősöm csodálkozva számolt be róla, hogy uralkodott készültségével egy kékesi belgyógyász kongresszuson. Aztán a belgyógyászatot is otthagya. – De hisz a betegeid rajongtak érted? – mondták neki. – Épp azért; nem hagynak időt, hogy okosabb dolgokkal foglalkozzam. – S a belgyógyászat? – Egy életet kell rászánni, hogy az ember egy ritkább kórképhez tíz-húsz esetet összegyűjtsön.

Pestre jött kutatóintézeti orvosnak; de főként azért, hogy kenyerét a nagy könyvforrások közelében kereshesse. A karriert végképp föladta: nagy dolgokkal akar foglalkozni. Ha találkoztam vele, mindig új témájú könyvek borították el az asztalát s polcait: hol Bohrt olvasta dánul, hol a véralvadás megfejtésének bonyolult történetét állította össze, hol öccse nyelvészti munkáiba temetkezett, a legutóbb drága képeskönyvek színfoltjai lepték el a kis családi fészket [...]; a modern festészetre vetette magát. S mindezt nemcsak úgy belekóstolásul. Készültsége akkor derül ki, ha szakemberek, vegyészek, fizikusok, művészek közé kerül:

a szerényen közbeszóló ember egyszercsak mint olvasotról számolt be arról is, amit ismertek, arról is, amit ismerniök illett volna.

Hisz bennem is volt egy kis tudásszomj fiatal koromban, de az övé valóságos megszállottság. Az, hogy új dolgokat hajtson föl, s azoknak alaposan a végére járjon, lassan élete minden más becsvágyát elhagyatja vele, félős, még azt is, hogy az utolsó század tudomány- és kultúrtörténetének azt az összképét, mely e kíváncsiság mögött alakul, rögzítse valahogy. A meg nem vett könyvekből, elnyűtt írásával bő kivonatokat készít, a legkiválóbb műveket lefordítja, de arra már alig lehet rávenni (pedig jól ír, sőt versel is), hogy egy-egy tárgykör végigrohánása után az emlékeit magának s másoknak valami tanulmányfélébe összefoglalja.”¹

Ezeket a sorokat a 20. század egyik legeggyetemesebb magyar elméje, Németh László írta 1962-ben, de azt csak bennfentes filozofok tudják, hogy kiről, mert a nagy író nem nevezte meg esszéje hősét, Vekerdi Lászlót.

Ki is volt Vekerdi László? Kortársunk, orvos, tudománytörténész, történész, irodalomtörténész, matematikatörténész, művészettörténész, művelődéstörténész, könyvtáros, közíró, polihisztor, aki 1924-ben született, és 2009-ben, 85 éves korában hunyt el. A legnépszerűbb internetes lexikon 31 tudományterületet sorol fel, amelyben Vekerdi nyomot hagyott. Hihe-

1 Németh László: *Pillantás az őstörténetbe*. In.: N. L.: *Sajkódi esték*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974. 74–75.

tetlen sokoldalúságán álmélkodva Gazda István tudománytörténész szellemesen megkérdezi: „Mit nem írt Vekerdi? Kérvényen és feljelentésen kívül mindent.”² Személyes tapasztalatom alapján csak megerősíteni tudom Németh László szavait, ezek nem „belekóstolások” voltak; az említett tudományágak szaktudósaival egyenrangú partnerként beszélgetett.

Ha magát Vekerdi Lászlót kérdezték foglalkozásáról, a rá jellemző gyerekes fanyarsággal ütötte el a komoly választ, ő csak egy bértollnok, mondta. Ha iróniának nem volt helye, könyvtárosként határozta meg magát. Címekre, rangokra fütyült. Az ország egyik legműveltebb elméje a személyi igazolványával tudta igazolni, hogy nincs képesítése. A legendás esetet idős fejjel így mesélte el: „A rendőrségen elkérték a személyi igazolványomat, amelybe az volt beírva, hogy klinikai adjunktus. A rendőr megkérdezte: maga orvos volt? Mondom, igen. Adjunktus? Igen. Aztán most könyvtáros lett? Igen. Ez már sok volt neki: Na, apukám, ne csináljon itt rendőrviccet, ne nézzen engem hülyének! Ha valaki egyszer orvos volt, az nem megy el könyvtárosnak. Magyarázkodásra nem volt idő, meg nem is akartam, így aztán gyorsan beírta, hogy szakképzettsége nincs.”³ Persze, ő ezt is megengedhette magának. Volt mire szerénynek lennie!

Vekerdi László egész életében rohant, loholt, vívta reménytelen küzdelmét a végesre szabott idővel és a végtelen tudománnyal. Fussunk most mi is végig ezen a nem mindennapi életpályán, villantsuk fel néhány fontosabb állomását!

2 Gazda István: *Szakképzettsége: nincs*. In.: *Egy szabad ember. Írások Vekerdi Lászlóról*. Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2004. 80.

3 Herczeg János–Staar Gyula: *Európa és Cserhátszentiván. Beszélgetés Vekerdi Lászlóval*. In.: *Egy szabad ember. Írások Vekerdi Lászlóról*. Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2004. 214.

Debreceni református értelmiségi család fiaként a helyi Református Kollégiumban tanult. Már itt kitűnt rendkívül széles területeket átfogó tudásával és vagabund, lázadó, örök ellenzéki viselkedésével: ami a szívéen, az volt a száján is. A családi legendárium szerint, egy kollégiumi csendes napon arról beszélgetett az ifjúság, hogy milyen hatással van a *Biblia* olvasása a fiatalok jellemfejlődésére. Vekerdi László velősen szólott hozzá diáktársai jámbor elméjéhez: „Nincs az semmilyen hatással. Az öcsém – Vekerdi József indológusról, nyelvészről van szó – huszonhétszer olvasta végig az *Újszövetséget*, mégis csibész maradt.” (Azért huszonhétszer, hogy lekörözze Bethlen Gábor fejedelmet, aki csak huszonhatig jutott.) E szeretlen, sőt lesajnáló véleményével azonban gond nélkül össze tudta egyeztetni, hogy lelkesen hallgatta a nagy református pedagógus és bibliás ember, Karácsony Sándor előadásait, aki akkoriban a Debreceni Egyetem népszerű magántanára volt.

1942–1944-ben Sopronban, a József Nádor Műegyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán erdőmérnöknek tanult, de közbeszólt a háború, félbe kellett szakítania tanulmányait. A soproni éveket veszni hagyta, átnyergelt az orvostudományra, 1951-ben Debrecenben orvosi diplomát, 1955-ben pedig belgyógyász szakorvosi képesítést szerzett. Közben a matematikai előadásokat is látogatta, és – Németh László nem vetette el a sulykot fentebb idézett soraiban – valóban bámulatos jártasságra tett szert a felsőbb matematikában. A 20. századi magyar matematika egyik legfényesebb csillagának, a 36 évesen elhunyt Szele Tibor Kosuth-díjas professzornak ugyanez volt a véleménye, ötleteit, elképzeléseit rendszeresen megvitatta „műkedvelő” medikus barátjával.

Gimnazista kora óta szenvedélyesen érdeklődött az irodalom iránt, 16 évesen végigolvasta *A minőség forradalma* négy kötetét, és egy életre Németh László bűvkörébe került. 1955-ben, a hányatott sorsú *Galilei*-dráma megjelené-

se idején már személyes barátságban voltak, és Vekerdi László azon kevesek közé tartozott, aki az üldözött író darabjáról jó szót mert mondani. Idézem őt magát: „1955 elején a *Csillag* folyóiratban megjelent Németh László *Galilei*-drámája. Akkor Debrecenben voltam tanársegéd a 2-es számú belklinikán. A tanulóköri órára, a belgyógyászati gyakorlatra ezt a folyóiratszámot vittem be. Kopogtatás, hallgatóság helyett Németh László *Galileijét* olvastam fel a harmadéves egyetemi hallgatóknak... Debrecenben 1955-ben bombaként robbant ez a mű, mindnyájan emlékeztünk még Sántha Kálmán meghurcoltatására. A világhírű idegsebész professzort tönkretették, eltávolították az egyetemről, mert nem hódolt be a hatalomnak, élt benne [...] a civil kurázsi... Sántha professzor ott nekünk eszményképpé vált. [...] Felolvastam tehát azt a *Csillag*-számot, ami nagy hatást keltett. Következményei is lettek, legfőképp persze rám vonatkozó következményei. [...] Elkerültem a 2-es belklinikáról... [...] Nekem Sántha Kálmán volt Galilei, az a Galilei, akit Németh László megírt.”⁴ A rá jellemző szemérmességgel fogalmaz: nem kirúgták, „elkerült” a klinikáról. Nyugtázzuk: ez az első eset, hogy Németh László melletti kiállása a munkahelyébe került.

Vekerdi már 1955-ben is kiválóan ismerte Galilei munkásságát, évtizedekkel később pedig, 1997-ben, Galileiről írja majd legnagyobb művét, az *Így él Galileit*. Azt az olvasmányos, tudományos alapművet, amely az egyik legnagyobb és legnaprakészebb jegyzet-apparátussal készült magyar tudományos monográfia.

1955-ben Debrecenből Budapestre „került” az Onkopathológiai Kutatóintézetbe, ahol 1963-ig maradt, majd a Németh László említette okból – tudniillik, hogy kenyerét a nagy

könyvforrások közelében kereshesse, és nagy dolgokkal foglalkozhasson – innen is távozik.

1963-tól 1970-ig az MTA Rényi Alfréd vezette budapesti Matematikai Kutatóintézet könyvtárában dolgozott, matematikatörténeti dolgozatokat írt. Itt Szabó Árpád, a parkoló-pályára tett világhírű klasszika-filológus volt a közvetlen munkatársa. Azoknak a matematikusoknak az életműve vonzotta, akik a szűk szakmán kívüli területen is számottevőt alkotnak: Pascalé, Descartes-é, Leibnizé. Bámulatos módon, Németh László-kutatásokra is futotta az idejéből: 1970-ben az ő tollából jelent meg az íróról az első monográfia.⁵ A Népszabadság, az MSZMP központi lapja ledorongolta, egy arcképfestő tévedésének minősítette a könyvet,⁶ és ennek meg is lett a következménye: „elkerült”, pontosabban, „el kellett kerülnie” a Matematikai Kutatóintézetből. Rényi nem sokkal korábban meghalt, nem volt, aki kellő súllyal kiálljon mellette. A jellemzően vekerdis kirúgási jelenetet tanítványa, Terts István őrizte meg az utókornak: „...amikor az új igazgató hívatta és V. L. látta rajta, hogy nehezebbre esik a kirúgást közölni az érintettel, megkönnyítette a dolgát: »Igazgató úr, ne fáradjon, tudom, miről van szó, magamtól is elmegyek.«”⁷ Rögzítsük: immár másodszer vesztette el az állását annak következtében, hogy sorsközösséget vállalt Németh Lászlóval.

1970-től a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában húzta meg magát, 2007-ig a megvásárlandó könyvek címét körmölte apró cédlákra – zúgolódás nélkül. Ez az az eset, amikor Michelangelo széklábat farag. Németh László pontosan jellemezte a helyzetét: „Azt, hogy mi-

4 Herczeg János–Staar Gyula: *Egy könyvtáros könyvei. Beszélgetés Vekerdi Lászlóval*. In.: *Egy szabad ember. Írások Vekerdi Lászlóról*. Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2004. 197–198.

5 Vekerdi László: *Németh László*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, Arcok és vallomások-sorozat. 1970.

6 Alexa Károly: *Az arcképfestő tévedése*. Népszabadság (Vasárnapi melléklet), 1970. december 20. 7.

7 Terts István: „Egyedüli példány” In.: *Természet Világa*, 2004. I. Különszám. *Együtt. V. L. köszöntése*. 6.

lyen pazarlás folyik a világban, rajta is mérhetem; nincs senki, aki egy kis hallgatókört ültesen köré, pedig évek munkáját takaríthatná meg velük, már csak a bibliográfiai felvilágosításai-
val is.”⁸

Miután 1949-ben Fülep Lajosnak el kellett hagynia az Eötvös Kollégiumot, ottani tanítványa, Fodor András költő szervezett köré hallgatói kört. Fülep hetente egyszer fogadta Széher úti lakásán a fiatalokat: a „péntek-estiek” közé tartozni kitüntetés volt. 1964-ben Vekerdi Lászlót is a huszadik század Kazinczyja, Fodor András vezette be a társaságba. Fülep ugyanabban látta Vekerdi személyiségének veszélyeit, mint Németh László: „Igen, éppen a sokoldalúság! Németh Lászlóban is ez volt a hiba. [...] mert annyi mindent egyszerre csinálni nem lehet szélhámosság nélkül.”⁹ Fülep azonban hamar megtapasztalta, hogy Vekerdi nem szélhámosság, hanem valóban „mindent” tud. A számtalan eset közül csak egyet eleveníték fel: „Vekerditől medicinatörténeti adatokat kér [Fülep]: mikor fedezték föl a jódot mint a golyva gyógyszerét. Mintha könyvet ütne föl, úgy mondja Laci a tudnivalókat” – jegyezte fel Fodor András.¹⁰ A legnagyobb dicséretet azonban nem Vekerdi lenyűgöző természettudományi jártassága ugratta ki Fülepből. Vekerdi László élete végéig szenvedélyesen olvasta és kutatta a francia *Annales*t, a huszadik századi egyetemes történetírás egyik legfontosabb iskolateremtő folyóiratát. Legkiválóbb szerzőiről, Lucien Febvre-ről, Marc Bloch-ról, Georges Duby-ról, Fernand Braudelről mindig a legnagyobb elismeréssel beszélt. Georges Duby *Emberék és struktúrák a középkorban* című kis könyvét ma-

gyarra is fordította, és 1978-ban megjelentette a *Gyorsuló idő* sorozatban. (Ennek a legendás sorozatnak Vekerdi László volt az alapító szerkesztője, de innen is kitűrták.) Vekerdi 1968-ban tette közzé első cikkét az *Annales*ről, amit Fülep, a legszigorúbb ítéző, az alábbi szavakkal fogadott: „– Hát most már igazán nem tudom, hogyan bámuljam magát, aki orvos, matematikus, és ír egy olyan történelmi dolgozatot, amelyet ebben az országban még nem produkáltak.”¹¹ Minek szólt ez a Fülep szájából példátlan dicsőhimnusz? Az *Annales*t 1929-ben alapították, és Vekerdi 1968-ig bezárólag mind a 39 évfolyamot elolvasta, hogy megírhasssa bő 20 lapnyi tanulmányát. Elképesztő teljesítmény, ez még Fülepet is levette a lábáról!

A rádióknak hála, az 1980-as évektől országsszerte ismert lett Vekerdi László neve. 1982-től kezdődően *A véges végtelen* címmel művelődéstörténeti előadás-sorozata volt a Magyar Rádióban. Herczeg János szerkesztővel, állandó beszélgetőpartnerével 221 adásban a legkülönfélébb tudományterületeken kalandoztak.

A rendszerváltozás a késői elismerést is meghozta neki, könyvei egymás után jelentek meg, számos kitüntetést kapott, amit a tőle megszokott vekerdis stílusban fogadott. 2003-ban Az év ismeretterjesztő tudósa díjat e szavakkal vette át: „Máskor ne ilyen vén hülyének adjátok a jutalmat, aki már nem tud mit kezdeni vele, hanem egy fiatalnak!”¹²

Ez a káprázatos pálya minden nagy eredménye ellenére jellegzetesen magyar, csak félig kiteljesedett pálya. Miért van az, hogy a magyar tehetség lemond, vagy le kell mondania a világi érvényesülésről? Szép, szép, hogy a magyar tehetség nem szennyezi be magát világi dolgokkal, nagy, tiszta eszmék, ideálok jegyében él, de

8 Németh László: *Pillantás az őstörténetbe*. In.: N. L.: *Sajkódi esték*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974. 75.

9 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. II. 245.

10 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. II. 592.

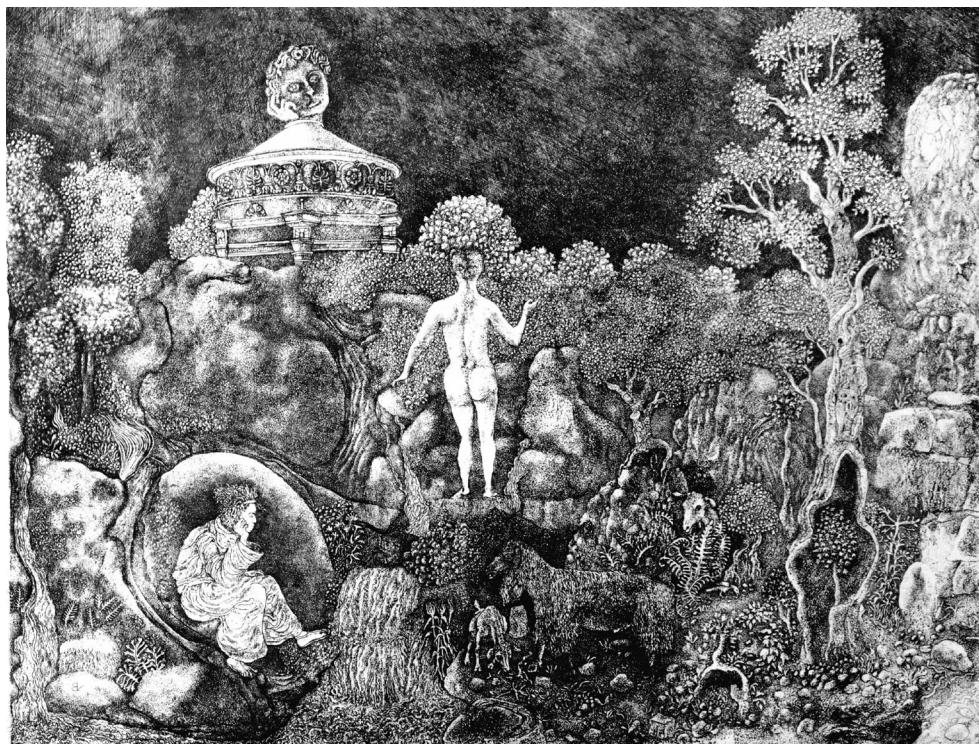
11 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. II. 572.

12 Staar Gyula: *Erdők, könyvek, tudományok. Emléktöredékek Vekerdi Lászlóról*. Forrás, 2019/12. 113.

közben a középszerű tömegemberek megkaparintanak minden fontos állást, ösztöndíjat, pénzt, és a vesztes nemcsak maga a tehetség, hanem az összmagyar ügy is. Hány ilyen példát lehetne mondani! Tisztában vagyok vele, hogy nagyon nehéz, összetett kérdés ez, de amit Domokos Mátyás, a kiváló kritikus, szerkesztő, irodalomtörténész Vekerdiről mondott, abban sok igazság van: „...nemcsak én láttam így az ő útját, amelyet a felületes szóhasználat »önsorsrontásnak« is nevezhetne, nem véve tekintetbe, hogy ez a sokszor orvosolhatatlannak tetsző életút éppenséggel a jellem és az intellektuális tisztesség sorsszerű következménye.”¹³ Tegyük ehhez hozzá, hogy még valamié: a *meg nem alkuvásé!* Vekerci László mindig a maga útját járta, mindig a maga feje után ment: olykor fejfel a falnak is.

- 13 Domokos Mátyás: *Személyes hangon egy „veszedelmes, szent emberről”*. In.: *Egy szabad ember. Írások Vekerci Lászlóról*. Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2004. 68.

Ebből a rendkívül sokoldalú emberből egy dolog hiányzott. Az, ami a magyar értelmiségből általában hiányzik: a mély vallásos hit. Az oroszoknak nehezebb sorsuk volt a 20. században, mint nekünk, hitük révén mégis talpra tudtak állni. A lengyelek ereje is hitükben van, országuk sokszori feldarabolását ezért tudták mindig kiheverni. Sajnos, nekünk magyaroknak megkopott a hitünk. Legkiválóbb elméink jó esetben úgy voltak az Istennel, mint Ady: „Hiszek hitetlenül Istenben, mert hinni akarok.” Így volt ezzel Vekerci László is. Hiába nevelte a híres debreceni Református Kollégium, hebehurgyán, hetykén többször is ateistának vallotta magát. Ez azonban megtévesztő kijelentés, mert mondhatott ő bármit magáról, akik ismerték, tudták, hogy ő *anima naturaliter christiana*: a lelke természetétől fogva keresztény volt. Mindenkin önzetlenül segített, senkinek se tudott ellentmondani, mindenki kizsákmányolta. Hagyta magát kizsákmányolni, mert nagyon jó lelkű, nagyon keresztény, ha tetszik, keresztény ember volt: *anima naturaliter christiana*.

Antik világ (rézkarc, 1983)